

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR
KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG ÉS HUMÁN INFORMÁCIÓTUDOMÁNY TANSZÉK

TDK dolgozat

HÍRES KÖNYVTÁRAK, KÖNYVTÁRAS HÍREK

**A felvilágosodáskori magyar könyvtárak reprezentációja a pozsonyi Magyar
Hírmondóban**

Készítette: Szabó Adrienne

Témavezető: Dr. Zvara Edina, habilitált egyetemi docens

Lezárás dátuma: 2024. április 26.

SZEGED

2024

Tartalom

I. Bevezetés	2
II. Háttérinformációk.....	3
II.1. A történelmi környezet rövid bemutatása	3
II.2. Sajtótörténeti előzmények	4
II.3. A pozsonyi Magyar Hírmondó	5
II.4. A pozsonyi Magyar Hírmondó szerkesztői.....	8
II.4.1. Rát Mátyás	9
II.4.2. Mátyus Péter	9
II.4.3. Révai Miklós.....	9
II.4.4. Barczafalvi Szabó Dávid	10
II.4.5. Szacs vay Sándor	10
II.4.6. Ungi Pál	11
II.4.7. Szabó Márton.....	11
III. Primer adatgyűjtés	12
III.1. Módszertan	12
III.2. Csoportosítás	13
IV. Talált cikkek bemutatása.....	16
IV.1. Magyar és erdélyi könyvtárakkal kapcsolatos hírek.....	16
IV.2. Adományozások.....	27
IV.3. Tudós társaságokkal kapcsolatos hírek.....	28
IV.4. Külföldi hírek	30
IV.5. Kapcsolódó hírek, egyéb érdekességek	30
V. Összegzés.....	33
VI. Bibliográfia	35
VII. Melléklet – a pozsonyi Magyar Hírmondóból összegyűjtött cikkek szövege kronológiai sorrendben	Hiba! A könyvjelző nem létezik.

I. Bevezetés

A magyarországi felvilágosodás korában jelentek meg az első magyar nyelvű újságok, a magyar nyelv és kultúra fontos orgánumai. Ezek közül is a legelső Pozsonyban, Magyar Hírmondó néven (1780-1788) adta közre tudósításait, amely politikai hírek és a nemzetközi helyzet mellett tudományos eseményekről, így a könyvtárak helyzetéről is beszámolt.

Dolgozatomban a Magyar Hírmondóban megjelent hírek alapján a korabeli könyvtárak helyzetét tekintem át. Fókuszom a korabeli Erdélyre és a Magyar Királyság területére irányul, de figyelembe veszem a nemzetközi viszonyokat is. A könyvtárakról szóló cikkek mellett könyvkultúrával kapcsolatos más cikkeket, valamint fontosabb tudós társaságokról szóló híreket is megemlítek. A hírlapban talált cikkeket csoportokra osztom, majd összevetem különböző időszakokból származó szakirodalmi forrásokkal is.

Először a történelmi és sajtótörténeti háttérrel mutatom be röviden, majd a pozsonyi Magyar Hírmondót. Ezek jellemzése után rátérek a saját adatgyűjtésemre: először bemutatom az adatgyűjtés folyamatát, majd a talált cikkeket és csoportosításukat, végül pedig egyesével bemutatom a feldolgozott cikkeket.

Az egyes korok sajtótermékei kimeríthetetlen forrásai az adott kor társadalmának bemutatásának különböző témák mentén, így a könyvtárak szerepének és fogadtatásának bemutatására is alkalmas primer adatforrásnak bizonyult. Az eredmények betekintést nyújtanak a 18. századi könyvkultúra változásaiba és az ebben időszakban létrejött és létező könyvtárak szerepébe, valamint bemutatják azok korabeli sajtórepresentációját és recepcióját. A könyvkultúrához kapcsolódó hírek pedig kiegészítik ezeket, és felvázolják az emberek viszonyát a tudáshoz és a könyvekhez.

II. Háttérinformációk

Dolgozatom elején szeretném térben és időben elhelyezni a témámat. Ezután felvázolom a sajtótörténeti előzményeket, majd bemutatom adatgyűjtésem forrását, a pozsonyi Magyar Hírmondót.

II.1. A történelmi környezet rövid bemutatása

Magyarországon járunk a 18. század végén, amit ekkor Magyar Királyságnak neveztek. A Magyar Királyság a Habsburg Birodalom része volt, a Habsburg uralkodó egyben a magyar király is volt. A pozsonyi Magyar Hírmondó indulásakor Mária Terézia uralkodott, 1740-től 1780-ig. Fontos volt számára alattvalói jóléte, fejlesztette a közegészségügyet és a közoktatást is, valamint a tudományok fejlődését is támogatta. Uralkodása második felében a felvilágosult abszolutizmus szellemében vezette az országot. (Poór, 2009)

Mária Terézia 1780-as halála után az ország irányítását II. József vette át, aki egyben római király is volt. Felvilágosult abszolutista szellemben, rendeletekkel kormányozott. Anyjához hasonlóan támogatta a kultúrát és a tudományokat, rendeletei miatt azonban kiváltotta a nemesek ellenszenvét. 1790-es halálakor a türelmi rendeleten és a jobbágyrendeleten kívül minden más rendeletét visszavonta. (Poór, 2009)

A 17. század vége Európa után Magyarországra is elhozta a felvilágosodás szellemiségét. A felvilágosodás alapja a tudás volt. Kiemelten fontossá vált a tudományok fejlesztése, a tudás terjesztése, a reformok bevezetése és a feudalizmus kötelekeiből való kilépés. Európa többi részén a felvilágosodás eszméje a polgárság körében terjedt, amely Magyarországon alacsony számú, és főként német anyanyelvű volt, így a felvilágosodás eszméje lassabban tudott elterjedni. (Kosáry, 1996)

A magyar felvilágosodás egyik legfontosabb ügye a magyar nyelv művelése volt. A korai nyelvújítók úgy tartották, hogy a tudományok fejlődése nem lehetséges az egységes magyar tudományos nyelv létrehozása nélkül. Más országokban azért indulhatott el hamarabb és volt sikeresebb a tudományos fejlődés, mert már volt kidolgozott anyanyelvük, amin a tudományos és irodalmi munkák megszülethettek. Ebben az időben indult el a magyar nyelvű színjátszás is, valamint tudományos diákköri dolgozatok témáját, az első magyar nyelvű újságot, a pozsonyi Magyar Hírmondót is ekkor kezdték kiadni. (Kosáry, 1996) A pozsonyi Magyar Hírmondó több szerkesztője is a nyelvújítás nagy alakja volt. A szerkesztők tudatosan próbálták az újságot is a nyelvművelés szolgálatába állítani. (Szegedy-Maszácz, 2006)

II.2. Sajtótörténeti előzmények

Az európai időszaki sajtó indulásának két német lapot tekintünk, az *Aviso*-t és a *Relatio*-t, amelyek 1609-ben jelentek meg. Kézzel írott újságlevelek már a középkorban is léteztek, ezek közül a leghíresebb a *Fugger-Zeitung* volt, a Fugger család gazdasági témájú újságlevelei. (Kókay, 1994) A periodikus sajtó előfutárjai voltak szintén a röpiratok, amelyek nyomtatott formában Magyarországon is megjelentek a 16. század végétől. Az első magyar nyelvű röpiratot Brewer Lőrinc adta ki „*Rövid, de igen bizonyos relatio*” kezdettel, 1634-ben. (Kókay, 2005) 1702-ben, a magyarországi időszakos sajtó megjelenése előtt három évvel Angliában a világ első napilapja, a *Daily Courant* is megjelent. (Kókay, 2005)

A 17. századi újság jellegzetessége volt, hogy nem közölt véleményt vagy kommentárt, csak a híreket. Lényegében azt közölték csak, amit velük is közöltek, ezért ezt a sajtótípust referálónak nevezik. Úgy tartották, hogy az elmélkedés helye a folyóiratokban van, amelyek a 17. század közepétől jelentek meg Európában, ritkábban, mint az újságok, és általában egy-egy témakörhöz kapcsolódtak. (Kókay, 2005) A szubjektív írások a felvilágosodás hatására jelentek meg az újságokban is, Magyarországon legfőképpen a magyar nyelvű sajtó megjelenésekor. (Kókay, 2005)

Az első periodikus sajtótermék Magyarországon a II. Rákóczi Ferenc által indított *Mercurius Hungaricus* volt 1705-től, amely latin nyelven adott tájékoztatást a kuruc-labanc harcokról. Célja az egyoldalú Habsburg újság, a *Wienerisches Diarium* ellensúlyozása volt. Főként nem magyaroknak, hanem az európai nemességnek szólt. 1705 és 1710 között 6 száma jelent meg, első szerkesztője Ráday Pál volt. (Kókay, 1994)

A második sajtótermék már a magyar többnyelvű értelmiségnek szólt, ezért szintén latin nyelven íródott. A hetente megjelenő *Nova Posoniensia* 1721-től kicsit több, mint egy évig működött. A lapban szerepeltek külföldi és magyar hírek, valamint tudományos és művészeti események is, így átmenetet képzett az újság és a folyóirat között. Alapítója és szerkesztője Bél Mátyás volt, (Kókay, 1994) aki a pozsonyi evangélikus iskolában az oktatás részévé tette az újságolvasást és az újságokból való tájékozódást. A pozsonyi Magyar Hírmondó későbbi szerkesztői közül többen is ebben az iskolában tanultak, és ismerkedtek meg az újságokkal. (Szelestei, 2003)

Az első Budán megjelenő lap a *Wochentlich zweimal neuankommender Mercurius* volt, vagy röviden a *Budai Mercurius*. A bécsi udvar befolyása alatt jelent meg, gyakorlatilag a *Wienerisches Diarium* újranyomása volt. Nottstein János György indította 1730-ban. 1739-ig

biztosan működött, egyes források szerint tovább is. A címéből is látszik, hogy heti kétszer jelent meg, német nyelven. (Kókay, 1994)

A pozsonyi magyar hírmondó közvetlen elődje a szintén Pozsonyban megjelenő német nyelvű lap, a *Pressburger Zeitung* volt. Karl Gottlieb Windisch 1764-ben indította, és egészen 1929-ig működött. A mai napig ez a leghosszabban működő hazai sajtótermék. A hetente kétszer megjelenő lap szintén a *Wienerisches Diarium*-ból táplálkozott, referálónak indult, de később melléklapjában jelentek meg kulturális és tudományos cikkek is. 1773-ban Korabinszky Mihály lett a szerkesztője, aki Windisch hagyományait követte. A *Pressburger Zeitung* melléklapjai voltak az első Magyarországon megjelenő folyóiratok. (Kókay, 1994)

Az Andrea Seidler és Wolfram Seidler által készített bibliográfiából, amely az 1790 és 1804 között, a Duna régiójában megjelent sajtótermékeket gyűjti össze, kiolvasható, hogy ebben az időszakban körülbelül 20 periodika működött Pozsonyban (egy-egy újságok kiadását pontos adatok és fennmaradt számok hiányában csak sejtik). A Magyar Hírmondóval hosszabb-rövidebb ideig kilenc periodika működött egyszerre, ezek közül kettő volt magyar nyelvű: a Magyar Könyvház, amely inkább tekinthető egyfajta bibliográfiának vagy katalógusnak, valamint a Pozsonyi Magyar Múza. Ezekről későbbi fejezetekben fogok részletesebben beszélni. A többi kiadvány német nyelvű, főként szaklap és közlöny volt. (Seidler & Seidler, 1988)

II.3. A pozsonyi Magyar Hírmondó

A kor értelmisége úgy gondolta, hogy a magyar nép tájékozatlan, és szükség van magyar nyelvű tájékoztatásra, amit a latinul vagy németül nem beszélő köznép is megért. Európában ekkor már szinte minden országban működött a népesség nyelvének megfelelő sajtó, és Amerika több városában is adtak ki újságokat. Ezek miatt döntött úgy Rát Mátyás, hogy elindítja a pozsonyi Magyar Hírmondót. (Kókay, 1981) Rát evangélikus lelkész volt, többek között a pozsonyi evangélikus iskolában is tanult, ahol Bél Mátyás korábban a tananyag részévé tette az újságolvasást. Tanulmányai befejezése után Németországba utazott, ahol megismerkedett a felvilágosult eszmékkel. (Süld, 2009)

1779-ben visszatért Pozsonyba, ahol Patzkó Ferenc Ágoston nyomdással megegyeztek egy magyar nyelvű lap kiadásában. A lap kiadására tíz éves privilégiumot kaptak Mária Teréziától, ami azt jelentette, hogy tíz éven keresztül csak ők adhattak ki magyar nyelvű újságot. (Kókay, 2005) Az 1779 végén megjelent „*Előre való tudakozás*” kezdetű levelükben felmérték, hogy lenne-e igény magyar nyelvű – ahogy ők nevezték – hírlelő levelek terjesztésére. (Kókay, 1981)

A pozitív fogadtatás után a „*A magyar hírlelő levelek eránt való Tudósítás*” című levélben közölték a lap indításának részleteit. (Kókay, 1981)

A pozsonyi Magyar Hírmondó első száma 1780. január 1-én jelent meg Pozsonyban. Hetente kétszer, szerdán és szombaton adták ki, igazítva a posta kézbesítési rendjéhez. A hírek forrása a szerkesztő levelező partnerei voltak, valamint a Hírmondóhoz hasonló külföldi újságlevelek, például német és angol lapok. Emiatt a külföldi hírek közlése mindig csúszásban volt. (Magyar Hírmondó, 1779) A korszak uralkodói gyakorlata miatt cenzúrakötelezettség alá esett a lap kiadása, amely az évek során többször is megváltozott, de bizonyos mértékben mindig fennállt. (Kókay, 1981)

A lap egy száma fél ív méretű volt, nyolcadrét hajtott ívben. A szöveg egy hasábra volt szedve. (Lengyel, 2019) Az első évfolyamban díszes fejléc is szerepelt minden szám elején, ezt később valószínűleg gazdasági okok miatt elhagyták. A fejlécen, amint a lenti képen is látható, egy könyvespolc volt látható, magyar címerrel díszítve. (Magyar Hírmondó, 1779)¹ A polcon található földgömb felett Merkúr, az istenek hírvivője repül, kezében egy papírt tart, amin a „Per regna, per urbes” („királyságokon és városokon keresztül” – saját fordítás) latin felirat szerepel.

1. kép: A pozsonyi Magyar Hírmondó fejléce. Forrás: Magyar Hírmondó 1780. január 5. 9.

¹ Mivel a pozsonyi Magyar Hírmondó szerkesztői sokszor változtak, és számos alkalommal névtelen tudósítók írásait közölték újra, ezért az egységesség és átláthatóság kedvéért a Hírmondóból származó cikkekre minden esetben Magyar Hírmondó-ként fogok hivatkozni az évszám megjelölésével.

A lapban a híreket nem állandó rovatokban jelentették meg, ugyan témák szerint csoportosítva voltak, de ezek a csoportok az alapján változtak, hogy adott számban milyen hírek szerepeltek. A híreknek nem volt címe, legtöbbször a helyszín volt a cikk legelején dőlt betűvel kiemelve. (Kókay, 1981) Minden év végén egyben is kiadták az összes hírlelő levelet. Ezekhez a kötetekhez előszó és névmutató is tartozott.

A főként hazai és külföldi politikai, gazdasági és hadi tudósítások mellett tudományos hírek, például könyvek kiadása, találmányok, felfedezések, demográfiai adatok, időjárással kapcsolatos hírek, valamint művészeti témájú cikkek is helyet kaptak a lapban. (Kókay, 1981) Már az első magyar nyelvű sajtótermékben is megjelentek a manapság népszerű bulvár jellegű cikkek, amelyek különböző szenzációkról, például 120 éves emberekről és különféle rettenetes bűnügyekről szóltak.

A felvilágosult gondolatok, például a vallásszabadság, az anyanyelv ügye, a babonák elleni felszólalás és a nemzetiségi tolerancia gyakran megjelenő témák voltak. (Kókay, 1981) Ezek közül a legfontosabb a magyar nyelv ügye volt, amelyért minden szerkesztő igyekezett lépéseket tenni az újság lapjain keresztül. (Kókay, 1983) Többször jelentek meg arról cikkek, hogy mennyire fontos a magyar nyelvű könyvek megjelenését közölni, és arról is cikkezni, hogy az egyes tudósok épp milyen témákon dolgoznak. Szinte minden lapszámban helyet kaptak könyvkritikák, könyvleírások. (Kókay, 2005)

Az első magyar nyelvű újság már nem referáló sajtótermék volt, hanem véleményeket, kommentárokat is közölt, így felvilágosult és kulturális sajtó néven emlegetik a későbbi szakirodalmak. (Kókay, 2005) A jozefinista reformokkal kapcsolatban óvatosan kritikus hangnemben cikkeztek. A cenzúra szigorodása után gyakoriak voltak a „halottak beszélgetnek” cikkek, ahol két híres halott beszélgetésébe ágyazták be a szerkesztők kritikus gondolataikat, így könnyebben kikerülhették a cenzúrát. (Kókay, 2005)

Az első évfolyamnak 320 előfizetője volt, főként nagyobb városok lakói, de kisebb városokból is fizettek elő a lapra. 20 példány Ausztriába, egy pedig Németországba járt. Foglalkozás szerint főként főurak, tisztségviselők, papok, tanárok, ügyvédek, orvosok, katonatisztek és titkárok voltak az előfizetők. (Lengyel, 2019) Az első évfolyamnak 26 női előfizetője is volt, főképp főrangú hölgyek személyében. A kor nagy családjai is képviseltették magukat, például a Nádasdy, a Teleki, az Apponyi és a Batsányi famíliák. (Goriupp, 1925) Az előfizetés ára a nyomdában befizetve egy évre 6 forint volt, postán befizetve pedig 8 forint. (Magyar Hírmondó, 1779) Hirdetést is lehetett feladni, amelynek 1 forint volt az ára darabonként. II. József

rendeleteit a Hírmondó szó szerint közölte, ezek sokszor több, egymás utáni számot is elfoglaltak. (Kókay, 2005)

Európában ekkor már a folyóiratirodalom is virágzott, amely Magyarországon még nem jelent meg, de ezt a pozsonyi Magyar Hírmondó némiképp ellensúlyozta. A tudományos, művészeti és irodalmi cikkek, amik a folyóiratok jellemző anyagai voltak, a Hírmondóban jelentek meg. (Kókay, 2005) Később a Magyar Hírmondó havonta megjelenő melléklapja, a *Magyar Múza*, amely tudományos és művészeti cikkekre specializálódott, az első magyar nyelvű folyóirat lett. (Kókay, 1981)

A pozsonyi Magyar Hírmondó szerkesztői árgus szemekkel figyelték a francia változásokat, amelyek később a forradalom kitöréséhez vezettek. Angliában ekkor már nagymértékű sajtószabadság volt jellemző, amire a Hírmondó szerkesztői is vágytak. (Kókay, 2005) Az évtized végén egyre kritikusabb hangvételű cikkek jellemezték a lapot. 1788. október 8-án megjelent a pozsonyi Magyar Hírmondó utolsó száma, ez után a lap Pestre költözött, és *Magyar Mercurius* néven folytatódott. (Kókay, 2005) Időközben két másik magyar nyelvű lap is megjelent, 1786-ban a *Magyar Kurir* Bécsben, Szacsvey Sándor és Tállyai Dániel szerkesztésében, 1789 nyarán pedig a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* szintén Bécsben, Görög Demeter vezetése alatt. A két másik lap mellett a Magyar Mercurius kiadása gazdaságilag nem volt nyereséges, így a privilégium lejártakor, 1789 végén megszűnt. A Hadi és Más Nevezetes Történetek később szintén (bécsi) *Magyar Hírmondó* néven jelent meg, 1793 és 1803 között. (Kókay, 1979) Ezt a nevet valószínűleg a pozsonyi lap tiszteletére nevezték el, a névvel azt is jelezvén, hogy az eredeti Magyar Hírmondó hagyományait szándékoznak folytatni.

II.4. A pozsonyi Magyar Hírmondó szerkesztői

A pozsonyi Magyar Hírmondó legmeghatározóbb szerkesztője egyértelműen Rát Mátyás volt, aki a lap indításán túl a minőségi sztenderdjét is felállította. Az őt követő szerkesztők változó eredményességgel próbálták megugrani ezt a sztenderdet. Közös volt bennük, hogy mindannyiuknak fontos volt a magyar nyelv és a közművelődés ügye. Tanult, világlátott emberek voltak, akik tapasztalataik felhasználásával igyekeztek a legjobb tudásuk szerint szerkeszteni a lapot. Ebben az alfejezetben röviden, a legfontosabb információkat kiemelve mutatom be a Magyar Hírmondó szerkesztőit.

II.4.1. Rát Mátyás (1780 január – 1782 december)

A pozsonyi Magyar Hírmondó első szerkesztője, vagy ahogy magát hívja, írója eredetileg evangélikus lelkész volt. Fiatalon rengeteget utazott, bejárta Magyarországot és Erdélyt, valamint külföldi tanulmányutakon is részt vett. (Kenyeres, 1982) Pozsonyban találkozott Patzkó Ferenc Ágoston nyomdással, akivel megegyeztek egy magyar nyelvű hírlap kiadásában. (Süld, 2009) A *Magyar hírlelő levelek eránt való tudósítás* című levélben mutatkozott be olvasóinak, itt még Ráth Mátyásként. Nevét csak azért írta le, hogy akik személyesen neki szeretnének tudósításokat küldeni, tudják, hogy kinek címezzék. (Magyar Hírmondó, 1779) Három évig írta a tudósításokat, közben nevét Ráth-ról Rát-ra módosította, hogy ezzel is magyarságát hangsúlyozza. (Kókay, 1981)

Legfontosabb témái a kül- és belpolitikai tudósítások, a magyar nyelv ügye, a tudományos események közlése és a művelődés fejlődése voltak. (Süld, 2009) Az 1782. december 28-i tudósításban búcsúzott el olvasóitól. Megköszönte olvasói és tudósítói jóakarátát, és leírta, hogy véghez vitte azt, amit vállalt: három évig írta a Magyar Hírmondót. (Magyar Hírmondó, 1782) A hírlap pályafutása után ismét evangélikus lelkészként dolgozott Győrött. Szeretett volna kiadni egy latin-német-magyar szótárt, de finanszírozás híján ez a terve nem valósult meg. (Kenyeres, 1982) Maga helyett Révai Miklóst ajánlotta új szerkesztőnek, de végül nem ő kapta a munkát, mert a kiadó Révai anyagi igényeit nem teljesítette. (Kókay, 1981)

II.4.2. Mátyus Péter (1783 január – 1783 december)

A Magyar Hírmondó második szerkesztője, Mátyus Péter eredetileg versírással foglalkozott, főként a paraszti világról írt költeményeket, melyek több kiadásban is megjelentek. (Kenyeres, 1982) Az újságírásban nem bizonyult ennyire sikeresnek, szerkesztősége alatt majdnem csődbe ment a Hírmondó. (Kókay, 1981) Olvasóinak be sem mutatkozott.

II.4.3. Révai Miklós (1784 január – 1784 május)

Mátyus Péter sikertelen egy éve után mégis Révai Miklós állt a Magyar Hírmondó élére. Révai szerzetes volt és tanárként dolgozott, később pappá is szentelték. A Hírmondót 1784 januárjában kezdte szerkeszteni. (Kenyeres, 1982) Már a szerkesztői munka megkezdése előtt arra kérte az olvasókat, hogy küldjenek minél több tudósítást, hogy minél jobb hírlapot tudjon írni. Már itt is megmutatkozott a magyar nyelv iránti szenvedélye. (Magyar Hírmondó, 1773) Első levelében hosszú programot közölt, versekkel és idézetekkel. Programját a magyar nyelv

művelése köré építette. Ebből a levélből derül ki az is, hogy Révai volt az, aki a Rát Mátyás leveleiben többször is említett magyar verseskötetet készíti. (Magyar Hírmondó, 1784)

Túláradó lelkesedése ellenére is csak négy hónapig volt a Hírmondó szerkesztője. Hátralévő életét teljesen a magyar nyelv ügyének szentelte. Több helyen tanított, nyelvtankönyveket és versesköteteket is írt, és a tudományos akadémia ügyével is foglalkozott. A nyelvújítás korában a jottisták, azaz a szóelemző helyesírást támogatók vezérlakja volt, heves vitát folytatott Verseghy Ferencsel és az ipszilonistákkal, akik pedig a kiejtés szerinti helyesírás hívei voltak. (Kenyeres, 1982)

II.4.4. Barczafalvi Szabó Dávid (1784 május – 1784 június, valamint 1786 május – 1787 december)

Barczafalvi Szabó Dávid Révai Miklós rövid pályafutása után lett a Hírmondó szerkesztője. Elődjéhez hasonlóan ő is a nyelvújítás nagy alakja volt. (Kenyeres, 1967) Elköszönő leveléből tudhatjuk meg, hogy a harmincnegyedik számtól kezdve szerkesztette az újságot. Leírta, hogy egyéb teendői miatt nem maradt ideje a szerkesztésre. Ebben a levélben Csebi Pogány Ferenc verssel is búcsúzott a rövid pályafutású szerkesztőtől. (Magyar Hírmondó, 1784)

Barczafalvi Szacs vay Sándor távozása után ismét a lap szerkesztője lett, ezen alkalommal legalább nyolc hónapra. Programja fő pontja a magyar nyelv ügye volt. (Kókay, 1981) Távozása után is ezt az ügyet szolgálta, több, mint 400 új szót alkotott, amivel ellenszenvet váltott ki, nyelvrontással vádolták. Száz általa kitalált szót a mai napig használunk. A sok kritikát rosszul bírta, így élete utolsó éveit visszavonultan élte le. (Kenyeres, 1967)

II.4.5. Szacs vay Sándor (1784 július – 1786 április)

Szacs vay Sándor már szerkesztői pályafutása kezdete előtt is részt a Magyar Hírmondó kiadásában. (Kenyeres, 1982) 1784 júliusában vette át a lap szerkesztését. Bemutakozó levele inkább csak kigúnyolta az előző szerkesztőt és a róla készült verset. (Magyar Hírmondó, 1784) Szerkesztői pályafutása során gyakran bírálta az egyházakat. (Kókay, 1981) A Hírmondó tartalmát teljesen átalakította, szinte kizárólag politikai híreket közölt. Az irodalmi anyagokat havonta egyszer megjelenő melléklapban, a Magyar Múzsában adta ki. (Süld, 2010) 1786 júniusában Tállyai Dániellel közösen új lapot szeretett volna indítani *Magyar Kurir* és *Magyar Múza* néven. Ezen tervéről a Magyar Hírmondó kiadója, Patzkó Ágoston Ferenc tájékoztatta az olvasókat. Tállyainak és Szacs vaynak nem volt engedélye a lapindításra, valamint titokban kezdtek el szervezkedni, emiatt Patzkó bírálta is őket. Emellett felhívta az olvasók figyelmét,

hogy az előfizetési díjat ne Szacsvainak küldjék, mert ki tudja, mit támogatnak vele. (Magyar Hírmondó, 1786) Szacsvay terve végül 1786 decemberében valósult meg, Bécsben. Új lapjában is a magyar nyelv ügyéért fáradozott, és a felvilágosodás jegyében szerkesztett. A Magyar Kurirt végül I. Ferenc tiltotta be, a szerkesztő ezután a nemzeti nyelv és a műveltség terjesztésének ügyéért küzdött haláláig. (Kenyeres, 1982)

II.4.6. Ungi Pál (1787)

Barcafalvi második távozása után Ungi Pál lett a lap szerkesztője. Ungi először Szacsvayék lapjánál dolgozott, majd 1787 januárjától kezdte a Magyar Hírmondót szerkeszteni. (Süld, 2011) Beköszönő levelében elítélte azt, hogy egyre több újságíró bukkan fel és bukik el, és a Magyar Kurirról is gúnyosan beszélt. (Magyar Hírmondó, 1787) Betegeskedései miatt szerkesztése alatt a lap változó színvonalú volt, de továbbra is megjelent havi irodalmi és tudományos melléklete, a Magyar Múza. 1787 decemberében még arról beszélt, hogy betegsége után újjult erővel fog visszatérni, de újra ágynak esett, így fel kellett adnia szerkesztői posztját. (Magyar Hírmondó, 1787) Két hónappal később, fiatalon hunyt el. (Süld, 2011)

II.4.7. Szabó Márton (1788)

A Magyar Hírmondó utolsó szerkesztője, Szabó Márton 1788 januárjában foglalta el a szerkesztői széket. Korábban is dolgozott a lapnál segédszerkesztőként, így nem volt számára idegen a feladat. Leginkább a politikai hírek közlésére, a magyar nyelv ügyének előrelendítésére és az abszolutizmus bírálatára koncentrált leveleiben. (Süld, 2010) Kilenc hónap után, 1788 októberében érdeklődés hiánya miatt megszűnt a pozsonyi Magyar Hírmondó, (Magyar Hírmondó, 1788), az utódlapnak, a Pesten nyomtatott *Magyar Mercuriusnak* Szabó Márton lett az első szerkesztője. A lapot haláláig, 1789-ig szerkesztette. (Süld, 2010)

III. Primer adatgyűjtés

Ebben a fejezetben primer adatgyűjtésemet mutatom be. Először átfogóan beszélek az adatgyűjtés módszeréről, folyamatáról, a gyűjtött cikkek csoportosításáról, majd egyesével mutatom be a talált cikkeket. A cikkek jelenlegi helyesírás szerinti leírása megtalálható kronológiai sorrendben a dolgozathoz mellékelt függelékben.

III.1. Módszertan

Adatgyűjtésem célja az volt, hogy megkeressem a pozsonyi Magyar Hírmondó cikkei között az összes olyan írást, amely magyarországi vagy erdélyi könyvtárakkal kapcsolatos. Eredetileg a könyvtáralapításokra koncentrált volna a gyűjtés, azonban ilyen hírek elvétele szerepeltek az újságban, így minden, könyvtárakkal kapcsolatos hírt feldolgoztam. A keresés közben sok olyan cikket találtam, amelyek nem kifejezetten könyvtárakhoz kapcsolódtak, de relevánsak voltak a témához, így ezeket is kigyűjtöttem. Ezek leginkább könyvkultúrával kapcsolatos hírek, külföldi könyvtárakhoz kapcsolható hírek és tudós társaságok hírei voltak.

Forrásként a pozsonyi Magyar Hírmondó teljes kötetes kiadásait használtam, hogy biztosan minden számot át tudjak nézni.² Először manuálisan néztem át a köteteket, a „Tudománybéli hírek” című szakaszokra koncentrálni. Utána optikai szövegfelismerő program³ (OCR) segítségével kereshetővé tettem a szöveget, és kulcsszavas keresést végeztem. A kulcsszavak a következők voltak: könyv, könyvház, könyvtár, bibliotéka, tudós társaság. A kulcsszavakra csonkolva is rákerestem, hogy az OCR esetleges hibáit, valamint a ragozás miatti változásokból adódó találatvesztést kikerüljem.

A talált híreket ezután legépeltem mai helyesírás szerint, hogy könnyebb legyen feldolgozni, és címszavakhoz rendeltem őket. A címszavak segítségével kategorizáltam a híreket, a kategóriákon belül meghagytam a kronológiai sorrendet. Összesen 22 cikket gyűjtöttem, amelyek eltérő arányban szerepeltek az egyes kötetekben. Volt olyan évfolyam, amelyben egyetlen hírt sem találtam, az első két évfolyamban viszont kiemelkedően sok kapcsolódó hír szerepelt. Ezek az arányok betekintést nyújtanak abba, hogy mely szerkesztőknek voltak fontosabbak a könyvtárakkal és könyvkultúrával kapcsolatos hírek: Rát Mátyásnak, az első három évfolyam szerkesztőjének ezek alapján kiemelten fontosak voltak.

² A pozsonyi Magyar Hírmondó teljes kötetei itt érhetők el: https://real-j.mtak.hu/view/journal/Magyar_H=EDrmond=F3_=28Pozsony=29.html

³ Az alábbi, ingyenes programot alkalmaztam: <https://tools.pdf24.org/hu/ocr-pdf>

A cikkek hossza is különböző volt, voltak többoldalas, hosszú leírások, pár soros cikkek és említések is. Az említéseket is fontosnak tartottam felsorolni a dolgozatomban, mert ezek is tartalmaztak releváns információkat. A cikkeket a legépelés és a csoportosítás után magyarázattal láttam el, amelyhez szakirodalmi forrásokat kerestem fel. Legfőbb forrásom a *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*⁴ volt. Emellett a pozsonyi Magyar Hírmondó szakértőjének, Kókay Györgynek a könyveit is felhasználtam, különösképp a *Magyar Hírmondó – Az első magyar nyelvű újság*⁵ címűt, amely egy általános válogatáskötet a Hírmondó cikkeiből.

III.2. Csoportosítás

A talált cikkeket összesen öt kategóriába csoportosítottam. Több cikk is volt, amely több kategóriába is illett, ezek közül a relevánsabbnak ítélt kategóriába soroltam őket. Az alábbi alfejezetben felsorolom a kategóriákat, valamint a talált híreket, amelyek az egyes csoportokba tartoznak.

1. Magyar és erdélyi könyvtárakkal kapcsolatos hírek

Ebbe a csoportba azok a hírek kerültek, amelyek teljes mértékben magyar vagy erdélyi könyvtárakkal voltak kapcsolatosak. A nem beazonosítható könyvtárak híreit az egyéb hírekhez soroltam.

- a) 1780. 54. levél (1780. 07. 05.) – a Budai Universitas felszentelése – Hunyadi Mátyás könyvtárának és nyomdájának alapítása
- b) 1780. 88. levél (1780. 11. 01.) – Nagyszombaton a Királyi Universitas orvosi rendjének épületéből könyvtár lesz
- c) 1780. 96. levél (1780. 11. 29.) – tudósítás Erdélyből – nagyszebeni könyvtárak
- d) 1781. 15. levél (1781. 02. 21.) – erdélyi könyvtárakról szóló tudósítás, amelyben a legfontosabb magyar könyvtárak is szerepelnek
- e) 1781. 16. levél (1781. 02. 24.) – erdélyi könyvtárak kiegészítése
- f) 1782. 28. levél (1782. 03. 10.) – Festetics Pál halála
- g) 1783. 100. levél (1783. 12. 20.) – a Budai Oskola Mindenesség [Budai Universitas] könyvtára elköltözik
- h) 1787. 24. levél (1787. 03. 24.) – a klastromok könyveinek összehordása

⁴ Kőszeghy Péter (szerk.): Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. 2003-2013. Balassi Kiadó

⁵ Kókay György: Magyar Hírmondó – Az első magyar nyelvű újság. 1981. Gondolat Kiadó.

2. Adományozások

Ebbe a csoportba azokat a híreket soroltam, amelyek könyvadományozásokról, vagy egyéb könyvtári eszközök adományozásáról szóltak. Összesen három ilyen cikket találtam, ennek ellenére célravezetőbbnek láttam külön kategóriába sorolni őket.

- a) 1780. 50. levél (1780. 06. 21.) – Marotti József könyvadományozása
- b) 1782. 38. levél (1782. 05. 15.) – a besztercebányai püspök szekrényeket adományoz
- c) 1782. 73. levél (1782. 09. 21.) – Királyfai [Királyfiai] Jeszenák István könyvadományozása

3. Tudós társaságokkal kapcsolatos hírek

A következő csoportba a magyar és külföldi tudós társaságokkal kapcsolatos híreket soroltam. A 18. század vége a tudós társaságok kora volt, több városban is jöttek létre ilyen csoportosulások. (Deák & Zvara, 2012) A külföldi híreket azért tartottam fontosnak beemelni, mert minden cikk végén szó van arról, hogy magyar állami tudós társaságra is szükség lenne.

- a) 1780. 26. levél (1780. 03. 29.) – lisszaboni tudós társaság
- b) 1785. 79. levél (1785. 10. 8.) – Gróf Batthyány Ignác tudós társaságának tervei és gyulafehérvári könyvtáralapítása
- c) 1786. 38. levél (1786. 05. 17.) – a svéd akadémia megalapítása
- d) 1788. 76. levél (1788. 09. 24.) – a Kassai Magyar Társaság megalakulása

4. Külföldi hírek

Az alábbi csoportba külföldi könyvtárakkal kapcsolatos híreket soroltam, amiknek a magyar könyvtárakra nézve is lehet relevanciája.

- a) 1780. 97. levél (1780. 12. 02.) – Litvániában megjelenik a kötelespéldány
- b) 1787. 49. levél (1787. 06. 23.) – Trattner könyves kabinetje profilt vált Bécsben

5. Kapcsolódó hírek, egyéb érdekességek

Az utolsó csoportba a nem beazonosítható könyvtárakról szóló cikkeket, illetve egyéb, könyvkultúrához kapcsolódó cikkeket gyűjtöttem, amelyek kapcsolódnak valamilyen módon a könyvtárakhoz.

- a) 1780. 34. levél (1780. 04. 26.) – könyvnyomtató műhelyek hajókon
- b) 1780. 55. levél (1780. 07. 08.) – Mária Terézia látogatása Budán az Universitas alapítása alkalmából, régi könyvekről szóló könyvet kap ajándékba

- c) 1782. 49. levél (1782. 06. 26.) – Molnár János Magyar Könyvháza
- d) 1785. 74. levél (1785. 09. 21.) – egy debreceni úr könyvtárának felszámolása
- e) 1787. 83. levél (1787. 10. 20.) – Beservitzi Gábor halála

IV. Talált cikkek bemutatása

Ebben a fejezetben részletesen bemutatom a talált cikkeket. A cikkek bemutatásához különböző szakirodalmi forrásokat használtam. A könnyebb visszakereshetőség érdekében lábjegyzetben feltüntettem a Magyar Hírmondónak a számát, amelyben az adott cikket találtam, a gyűjteményes kötetekben található oldalszámokkal együtt (egy-egy számon belül nem szerepeltek oldalszámok, csak a teljes kötetekben).

IV.1. Magyar és erdélyi könyvtárakkal kapcsolatos hírek

a) A Budai Universitas felszentelése – Hunyadi Mátyás könyvtárának és nyomdájának alapítása⁶

Az 1635-ben, Pázmány Péter által alapított nagyszombati egyetemet Mária Terézia a Ratio Educationis keretében Budára költöztette 1777-ben. A tanítás már abban az évben megkezdődött Budán különböző épületekben, majd 1780-ban a királyi palotában alakították ki végső helyét az akkor már Budai Királyi Universitas nevet viselő intézménynek. (Kelényi & Szögi 2008) Az egyetemet hatalmas pompával avatták fel, az eseményen Mária Terézia is tiszteletét tette. Ennek az eseménynek az apropóján közölt cikket a pozsonyi Magyar Hírmondó a magyarországi egyetemekről, amelyben összefoglalta a Budai Universitas elődjének történetét.

Ebben a cikkben szerepel, hogy Hunyadi Mátyás a korábban (Luxemburgi) Zsigmond király által alapított egyetemet újjáélesztette, és könyvtárat, valamint nyomdát is alapított ott. Ebben a nyomdában készült el 1473-ban az első magyar nyomtatott könyv, a Budai Krónika Hess András betűivel. Az említett könyvtár pedig Hunyadi Mátyás híres Corvina könyvtára, amely a kor legjelentősebb fejedelmi könyvtára volt. (Magyar Hírmondó, 1780) A könyvtár kódexekből, azaz kéziratos könyvekből állt, amelyek egy részét vásárolta vagy lefoglalta a király, nagyobbik részét azonban ő készítette rendelésre a kor legnagyobb kódexmásoló műhelyeiben. Az 1400-as évek második felétől gyarapodó könyvgyűjtemény Mátyás halála után felbomlott, részben a török megszállás következtében. (Madas et al., 2004) A Hírmondó később is említi a Corvina könyvtárat, mint a magyar kultúra egyik legnagyobb elveszett kincsét, amelynek helyreállítására vagy hasonló könyvtár létrehozására még a 18. században is vágytak.

⁶ Magyar Hírmondó 1780. július 5. 433-437.

b) Nagyszombaton a Királyi Universitas orvosi rendjének épületéből könyvtár lesz⁷

Mint már az előző cikkhez tartozó leírásban említettem, 1777-ben Mária Terézia Budára költöztette a nagyszombati egyetemet. Az egyetemen kezdetben csak bölcsészettudományi és teológiai kar volt, később bővült jogi és orvosi karral is. Mária Terézia 1769-ben pártfogása alá vette az egyetemet, és novemberben alapította meg az orvosi kart. Mint a másik három kar, ez is Budára költözött. (Kelényi és Szögi, 2008) A cikk szerint a nagyszombati épületet, ahol addig az orvosi kar volt, megmagasították, és hozzácsatolták a könyvesházhoz és a természettudományos gyűjteményhez. (Magyar Hírmondó, 1780) Az egyetem Budára költözésekor a könyvtár is átköltözött, így ez valószínűleg egy másik könyvtár volt.

c) Tudósítás Erdélyből – nagyszebeni könyvtárak⁸

Az első évfolyam 96. levelében a szerkesztő két erdélyi könyvtárról is beszámol. Mindkettő Nagyszebenben található. Az első Brukenthal Sámuel könyvtára, aki Erdély kormányzója volt, ezért szólítja meg a szerkesztő ő Excellenciája-ként. Brukenthal szász származású volt, a szász rendekért próbált minél többet tenni politikai pályafutása alatt. (Kőszeghy, 2003) Könyvtárának alapjait apósa gyűjteménye adta, ezt bővítette ki. A könyvek mellett ásványokat, érmeket és műalkotásokat is gyűjtött. Érmegyűjteménye egy későbbi cikkben ismét megjelenik. 1778-ban kétemeletes palotát építtetett, ahol elhelyezte gyűjteményét és könyvtárát, és itt nyílt meg az első szebeni nyilvános olvasókabinete is. Könyvtárát végrendeletében a szászokra hagyta, de már életében megnyitotta a köz számára. (Monok, 2003) Gyűjteménye gondozását halála után unokaöccsére, Brukenthal Józsefre hagyta. A könyvtár 1790-es években körülbelül 13 000 kötetet számlált. A gyűjtemény ma a nagyszebeni múzeum, a Brukenthal Múzeum része, állami tulajdon. (Monok, 2003)

A másik cikkben említett könyvtár a híres könyvtáralapító, Teleki Sámuel⁹ gyűjteménye. Teleki tanulmányai után európai peregrinációra, azaz tanulmányútra ment, és már itt könyvgyűjtésbe kezdett. Nagy figyelmet fordított az enciklopédikus teljességre. Európából már 2000 kötettel tért haza. Hazatérte után a cikkben említett Sáromberkén telepedett le feleségével, Bethlen Zsuzsannával. Először könyvtárát is itt helyezte el. Gyűjteményét mindig is a nyilvánosságnak szánta. Míg Brukenthal könyvtára a szászoknak szólt, Teleki a magyar lakosság számára

⁷ Magyar Hírmondó 1780. november 1. 714.

⁸ Magyar Hírmondó 1780. november 29. 773.

⁹ Teleki Sámuel nem összekeverendő dédunokájával, az Afrika-kutató szintén Teleki Sámuellel, aki a 19. század második felében született.

gyűjtötte a könyveket. Élete végéig folyamatosan gyarapította könyvtárát, amelyet Marosvásárhelyre vitetett, és saját épületben helyezett el. (Deé Nagy, 2011)

A könyvtár katalógusait is kiadta Bécsben négy kötetben, az utolsó, ötödik kötet halála után látott napvilágot. Az első kötetben latin nyelven írt az alapítás körülményeiről, a másodikban pedig a könyvtár használatának rendjéről. Felesége, Bethlen Zsuzsanna is könyvgyűjtő volt, gyűjteményét végrendeletében a férje könyvtárához csatolta. A feleség könyveinek jegyzéke a harmadik katalógusban jelent meg. (Monok, 2011) Fia, Domonkos ásványgyűjtéssel foglalkozott, amit halála után apja folytatott. Ásványgyűjteménye is a könyvtár épületében kapott helyet. Könyvtárát utódaira bízta azzal a feltétellel, hogy a köz számára mindig elérhetővé teszik annak használatát. A könyvtár ma is működik Teleki Téka néven, Marosvásárhelyen. (Deé Nagy, 2011)

A cikk megemlíti még Kopp [Koppi] Károlyt, a kolozsvári egyetem történelemprofesszorát, akinek akkora volt a könyvgyűjteménye, mint ötven évvel ezelőtt egész Erdélynek. Koppi Károly piarista történelemtanár ismert volt tájékozottságáról, innovatív tanítási módszereiről és az egyetemes emberi jogok bevezetésére tett kísérleteiről. Több könyv szerzője, iskoladrámák is maradtak fenn az ő kézírataiban. (Bretz, 2006)

d) Erdélyi könyvtárakról szóló tudósítás, amelyben a legfontosabb magyar könyvtárak is szerepelnek¹⁰

A két erdélyi könyvtár bemutatása után a szerkesztő fontosnak tartotta az összes erdélyi könyvtár felsorolását is, főként azért, hogy az utazó diákok tudják, hova kell menniük, ha könyvtárakat szeretnének látogatni. Az ekkori szerkesztő, Rát Mátyás maga is peregrinus volt, ezért tartotta fontosnak a diákok utazását. (Süld, 2009)

Ahogy írja: „*A könyvesházok különben is valaminemű szükséges segédi a tudományokban való gyarapodásnak, szintén olyan emlékezetes részei az országok esméretének. De kiváltképpen az utazni kívánó, tanult embereknek szükséges azokról tudakozódniuk. Az utazás pedig, főképpen a hazában és azzal határos tartományokban való utazás, egy legjelesebb része a jó nevelésnek.*” (Magyar Hírmondó 1781. p. 113.)

Majd így folytatja a tudósítást: „*Lehetne ugyan, s hasznos is volna, a Magyarországon lévő jelesebb könyvesházakat hasonlóképpen jegyzőre venni. De ezek alkalmasént tudva vannak*

¹⁰ Magyar Hírmondó 1781. február 21. 113-116.

mindeneknél. Olyas különös tudósításaim pedig nincsenek, hogy azok iránt új hírekkel kedveskedhetném.” (Magyar Hírmondó 1781. p. 113.)

Tehát a magyar könyvtárakról nem közöl tudósítást, hiszen ezeket mindenki ismeri, bár hasznos lenne egy összeállítást készíteni ezekből. Új hírekkel pedig nem tud szolgálni a magyar könyvtárakat illetően. Felsorolásszinten közli, hogy kinek van jelenleg könyvtára Magyarországon, de nem csatol hozzá leírást.

A szerkesztő levelezője a következő erdélyi könyvtárakról tudósított: a Nagyenyedí Református Deáki Társaság könyvesháza, a kolozsvári, marosvásárhelyi és a székelyudvarhelyi evangélikus iskolák könyvtára, valamint Teleki József marosvásárhelyi könyvtára. Ezen kívül könyvgyűjtőket és érme-gyűjtőket is felsorol a szerző.

A Nagyenyedí Református Deáki Társaság, azaz a nagyenyedí református kollégium könyvtára a cikk szerint rendkívül gazdag, és folyamatosan gyarapodik. A magyar és külföldi könyveknek külön háza van, és sem Magyarországon, sem Erdélyben nincs ilyen gazdag könyvtár. A könyvtárat I. Apafi Mihály 1662-ben telepítette át Gyulafehérvárról Nagyenyedre, miután a gyulafehérvári kollégiumot és könyvtárat a török-tatár hadak feldúlták. A könyvtárnak több katalógusát is kiadták, az első 1679-ből. A katalógus szerint külön tartották a Gyulafehérvárról átmenekített anyagot, és az adományokat. A peregrinus diákok is gyarapították az állományt külföldről hozott könyvekkel. (Verók, 2008)

A könyvtárnak több főúr és asszony is ajándékozott könyveket, közülük egyet, Bethlen Katát a Hírmondó is kiemel. Bethlen Kata Teleki József¹¹ felesége volt, hányattatott élete során végig a református hit védelméért küzdött. Teleki József halála után Árva Bethlen Katának nevezte magát. Birtokán gyógyítói tevékenységet végzett, gazdálkodott, papírmalmot is működtetett. Vagyona-val jótékonykodott és mecénásként támogatott református diákokat. Kizárólag magyar nyelvű könyveket gyűjtött, melyeket ex librissel is ellátott. Férje gyűjteményét és saját könyveit adományozta a nagyenyedí református kollégiumnak. (Monok, 2011) Sajnálatos módon gyűjteménye 1849-ben tűzvészben elpusztult, ám könyvtárától katalógust vezetett, így nagyjából tudható, milyen könyvei voltak. Írói tevékenységet is folytatott, leghíresebb műve az önéletírása, amely a magyar önéletírás egyik kiemelkedő darabja. (Németh S., 2003) Miután a cikk szerzője Bethlen Katát, mint magyar könyvek gyűjtőjét bemutatta, más könyvgyűjtőket is

¹¹ A szóban forgó Teleki József Fejér vármegye főispánja volt, 1732-ig élt, az 1600-as évek közepén született. Teleki II. Mihály gyermeke volt.

említ. Elsőként szintén egy hölgyet, Kendefi [Kendeffy] Ráhelt, Bethlen Gergely gróf feleségét, és Kolozsvárról Szatmári Mihály professzort.

Az erdélyi könyvtárak bemutatása a további református kollégiumok könyvtáraival folytatódik. A kolozsvári református kollégiumot a kolozsvári szászok alapították 1545-ben. A 17. század második felében a gyűjteménye a debreceni vagy a sárospataki kollégiumokéhoz hasonló méretű volt. A legmodernebb teológiai irányzatok is képviseltették magukat a gyűjteményben, ez a peregrinus diákok adományainak is köszönhető volt. Több katalógusa is megjelent a 17. század végétől. (Verók, 2006)

A marosvásárhelyi református kollégium könyvtára a hír alapján új épületet is kapott. Az iskolát a 15-16. század fordulóján alapították. A könyvtár állománya a 18. század első felében főként régi könyvekből állt, amelyeket lelkészek adományoztak a kollégiumnak. A század során a könyvek beszerzése főként az oktatáshoz szükséges könyvekre korlátozódott, az 1700-as évek második felében Teleki József adományainak köszönhetően vált korszerűbbé, aki a gyűjtemény főgondnoka is volt. Maga az iskola 1718-ban egyesült a Gyulafehérvárról elűzött református kollégiummal, így annak könyvanyaga is bekerült a gyűjteménybe, amely így három részből állt: az eredeti marosvásárhelyi kollégium gyűjteményéből, a gyulafehérvári kollégium gyűjteményéből, és az egyesítés után szerzett könyvekből. (Verók, 2007)

A harmadik említett református kollégium a székelyudvarhelyi iskola. A kollégiumi könyvgyűjtemény létrejöttét Bethlen János 5000 forintos adománya segítette elő, mely az iskola kollégiummá válását is lehetővé tette. 1698-ban még csak 23 kötetből állt a gyűjtemény, majd folyamatosan fejlődött, az oktatáshoz szükséges könyveken kívül más tudományos munkákat is beszereztek. Anyagi forrásaik csekélyek voltak, így főleg adományozások útján, illetve tanároktól örökölt könyveken keresztül gyarapodott a könyvtár gyűjteménye. A 18. század második felében többen, köztük a korábban említett Bethlen Kata is támogatta anyagilag a könyvtárat. 1797-ben 3826 kötete volt a kollégiumnak, így jócskán elmaradt a többi református kollégium gyűjteményétől. Ma a gyűjtemény a székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtár része. (Verók, 2011)

A következő említett könyvtár a kolozsvári Áhitatos Oskola, azaz a kolozsvári jezsuita egyetem könyvtára. Az iskolát Mária Terézia 1753-ban emelte egyetemi rangra, és a cikk szerint anyagilag is támogatta, amely támogatásból bővítették az iskola könyvtárát az alapján, hogy az egyetem milyen művekre tartott igényt. A jezsuita rend 1773-ban feloszlott, így az iskola irányítását a piaristák vették át. 1776-ban úgy tűnt, orvosi karral is bővül az egyetem, de 1777-ben ezt a tervet elvetették. 1784-ben II. József királyi líceumi rangra minősítette vissza az

iskolát. (Szögi, 2006) A cikk tanúsága szerint a könyvtár mellett természettudományos vizsgálati eszközök tárháza is volt az egyetemen, amely létrehozását szintén az uralkodó segítette.

A szerkesztő ezután áttér az érmegyűjtők bemutatására. Említi a korábban bemutatott Brukenthal Sámuel, akinek érmegyűjteményét kiemelkedőnek tartja, az egész világon a legszebbnek. Ezen kívül említi Kornides [Cornides] Dániel gyűjteményét, aki Teleki József titkára volt. A pesti egyetem professzora, valamint könyvtárosa is volt, bibliográfiát is készített, amely a halála után került kiadásra. Érmegyűjteményét Teleki József vette meg. (Magyar, 2004) Szintén az érmegyűjtők között kerül újra megemlítésre a korábban már említett Koppi Károly és Szatmári Mihály, akik könyvgyűjtés mellett érmegyűjtéssel is foglalkoztak, valamint Seivert Jánost is felsorolja a szerző, aki szebenszéki egyházi tanító volt, és 1773-ban latin nyelvű irodalomtörténeti könyvet adott ki.

Az erdélyi könyvtárak bemutatása Teleki József¹² könyvtárával zárul. Teleki József gróf a korábban említett Teleki Sámuel unokaöccse volt. Utazásai során számos híres gondolkodóval, köztük a Nagy Francia Enciklopédia szerkesztőivel, és Voltaire-el is találkozott. Könyvtára több ezer kötetet számlált, Marosvásárhelyen, a Teleki-házban tartotta gyűjteményét. Magyar történelmi köteteken kívül modern gondolkodók könyveit is gyűjtötte, és a kortárs értelmiség rendelkezésére bocsájtotta. (Németh S., 2011) Titkára, Cornides Dániel érmegyűjteménye mellett könyvtárát és oklevélgyűjteményét is felvásárolta. A marosvásárhelyi mellett Pesten is volt könyvtára, amely később a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának alapját adta. (Monok, 2011) A cikk szerzője azt is leírja, hogy a Teleki-ház felső szobáiban preparátumokat bemutató kiállítás található, ahol vannak kitömött állatok és folyadékban található preparátumok is. Ilyen gyűjteményt máshol Erdélyben nem lehet találni.

Mint már korábban említettem, a szerkesztő az erdélyi könyvtárak bemutatása előtt felsorolja az általa ismert magyar könyvtárakat is. A felsorolásban szinte csak főnemesi (középnemesi) és papi könyvtárak szerepelnek, valamint a budai egyetem, és két református kollégium könyvtára. A nemesi könyvgyűjtés ebben az időszakban a virágkorát élte, és egyre több magánkönyvtár nyitotta meg kapuit a köz előtt is. (Tóth, 1987) A Budai Királyi egyetem könyvtáráról már korábban is esett szó. Amikor Mária Terézia 1777-ben Nagyszombatról Budára költöztette az egyetemet, a könyvtárát is hozta magával. (Farkas, 2004) A nagyszombati egyetem könyvtára 1690-ben több, mint 5000 kötetet számlált. 1780-ban avatták fel, a könyvtárát 1783-ban II.

¹² Az itt szereplő Teleki József nem egyezik Bethlen Kata férjével.

József a ferences kolostorba helyezte, ahol a mai napig is működik egy része. (Kelényi & Szögi, 2008) Az egyetemen nyomda is működött, amelynek kiadványairól folyamatosan beszámolt a pozsonyi Magyar Hírmondó. A nyomda teljes körű tankönyvkiadási privilégiummal rendelkezett. (V. Ecsedy, 2004)

Az első felsorolt főúri könyvtár a kalocsai Patacsics Ádám [Patachich Ádám] katolikus érsek könyvtára. Az érsek gyűjteményét az 1770-es években kezdte gyarapítani. Mária Terézia 1776-ban Kalocsára helyezte át. Itt érseki palotát épített, ahova később könyvtárát is elszállította. A gyűjteményt felajánlotta a budai egyetemnek is, de azt a feltételt szabta, hogy a budai palotájával szemközti házban legyen elhelyezve, ami nem teljesült, így a könyvtár az érsek birtokában maradt. 1782-ben egyesítette gyűjteményét az érseki könyvtárral, amely így több, mint 19 000 kötetet számlált. A könyvtár gondozására alapítványt hozott létre, amely a személyzet javadalmazását is biztosította. A gyűjtemény ma a kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár része. (Lakatos, 2009)

A második említett főúri könyvtár az akkor már elhunyt pécsi Klimó György katolikus püspöké, aki 1751-ben lett Pécs püspöke. Püspöksége alatt számos iskolát és templomot alapított. 1754-ben alapította a pécsi püspöki könyvtárat, amely saját gyűjteményét egyesítette az elődje és a káptalan gyűjteményével. Élete során a gyűjteményt 11 000 kötettel gyarapította, és 1754-ben megnyitotta a köz számára, így ez lett Magyarország első nyilvános könyvtára. Gyűjteménye ma a Pécsi Egyetemi Könyvtárban található. (Lakatos, 2009) 1777-ben hunyt el, a Hírmondó első számának megjelenése előtt három évvel. Az alább található képen látható Klimó György ex librise, amely a könyvtár könyveiben is szerepelt.

2. kép: Klimó György ex librise.

Forrás: <http://www.tankonyvtar.hu/konyvek/magyar-irodalom/magyar-irodalom-081028-93>

A következő főúri könyvtár a híres Esterházy család hercegi ágából származó Esterházy (I.) Miklós, vagy ahogyan sokszor emlegetik, Esterházy „Fényes” Miklós könyvtára. A könyvtárat az általa építtetett pompás birtokon, Eszterházában rendezte be, ahol kincstárt is kialakított. (Künstlerné, Virág 2004) Ezt a gyűjteményt később Esterházy (II.) Miklós egyesítette a kismartoni Esterházy-könyvtárral és más gyűjteményekkel, így összesen 72 000 kötetes gyűjtemény alakult ki. A II. világháború alatt a németek és az oroszok is kirabolták, a helyreállítása ma is folyamatban van. (Monok, 2004)

A keszthelyi Festetics-kastélyban Festetics Pál hozott létre úri könyvtárat (Festetics még csak köznemes volt, így könyvtára nem tekinthető főúri könyvtárnak). Gyűjteményének alapját apja, Festetics Kristóf gyűjteménye képezte. A 18. század közepétől a felvilágosodás nagy alakjainak írásai is helyet kaptak a gyűjteményben, amelyeket már Festetics Pál szerzett be könyvtára számára, például Montesquieu, Voltaire és John Locke munkái. (Kurucz, 2013) A könyvtárban körülbelül 2000 kötet volt Festetics Pál életében, 1769-ben katalógus is készült róla. A könyvtárat fiára, Festetics Györgyre hagyta, aki a ma is létező műemlékkönyvtárt alapította. Festetics Pál a könyvgyűjtésen kívül más módon is pártolta a tudományokat, például Keszthelyen gimnáziumot alapított. (Kurucz, 2013)

Az utolsó felsorolt nemesi könyvtár Rádai [Ráday] Gedeoné volt. Ráday Gedeon grófot főleg irodalmi munkássága miatt ismeri az utókor, de könyvtára a 18. század egyik legfontosabb gyűjteménye volt. Apja, Ráday (I.) Pál 119 kötetes gyűjteményét duzzasztotta fel mintegy 10 000 kötetesre. (Monok és Varga, 2009) A gyűjteményt péceli kastélyában helyezte el. A klasszikus alapl művek mellett tudományos műveket és a felvilágosodás nagy műveit is gyűjtötte. A francia felvilágosodás irodalmának legteljesebb magyarországi tárházát hozta létre. Élete során anyagilag is támogatta a pozsonyi Magyar Hírmondót, és más felvilágosult törekvéseket. Már benne is felmerült a Magyar Tudós Társaság létrehozásának ötlete. (Berecz, 2009) Könyveit nagy részben Bécsben szerezte be, a 18. század végén 10 302 kötetből állt a könyvtár. Halála után utódai nemhogy nem gondozták és gyarapították, hanem apasztották gyűjteményét, a 19. század közepén már csak 8000 kötetből állt. Jelenleg a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday könyvtárán belül található muzeális különgyűjtemény. (Monok és Varga, 2009)

A nemesi könyvtárak után a szerző a két nagy református kollégium, a debreceni és sárospataki kollégiumok könyvtárával zárja a felsorolást. A debreceni református kollégiumot és könyvtárát a reformáció kezdetekor alapították. Eleinte a helyi nyomda termékeivel gyarapították a

könyvtár gyűjteményét, valamint az utazó diákok adományai kerültek itt elhelyezésre. A 18. században indult a rendszeres könyvtárosi munka, ennek köszönhetően 1738-ban már 2700 kötete volt a kollégium könyvtárának. Sinai Miklós igazgatósága alatt a könyvvásárlások jelentették az új kötetek fő forrását. A Nagykönyvtár modern gyűjteménnyé vált. A könyvtárról több katalógus is készült a 18. század során. (Monok, 2011)

A sárospataki református kollégium a 16. században főként peregrinus diákok által adományozott könyvekből állt. A 17. században folyamatosan gyarapodott a gyűjtemény a Rákóczi-család adományozásainak köszönhetően. Lorántffy Zsuzsanna, I. Rákóczi György felesége (Petróczi, 2007) a 2000 kötetes Rákóczi-könyvtárat is a kollégium könyvtárára hagyta, amely így felülmúlta az összes hazai iskolai könyvtár állományát. A teológiai művek mellett tudományos kötetek és régi magyar könyvek is voltak a gyűjteményben. A 17. században zivataros sorsú kollégium és könyvtár a 18. század első felében éledt újjá, amikor Szombathi János állt a könyvtár élén. Hivatali ideje alatt az állomány 15 000 kötetesre duzzadt. A 19. század végére 40 000 kötetet számláló könyvtár ma is létezik, 300 000 kötetes gyűjteményében az egyházi irodalom mellett tudományos, szépirodalmi és művészeti munkák is megtalálhatóak. (Verók, 2010)

A szerkesztő a magyar könyvtárak felsorolása után leírja, egy magyar vagy erdélyi könyvtár sem érhet fel külföldi híres könyvtárakkal.

Mint írja: *„Azt ugyan mindezekről, valamint szinte az erdélyiekről is meg kell vallani, hogy korántsem érnek a külső országai híres könyvbéli tárházakkal. Mindazáltal nálunk a kisebb dolgok is jegyzésre méltók, mivel napról napra nagyobb tökéletességre emelkedő jeles szerzeményeknek dicséretes kezdeteik.”* (Magyar Hírmondó, 1781. pp. 114.)

Tehát mivel az ország jelentősen el van maradva a többi országhoz képest, a kisebb eredményeknek is örülni kell, hiszen azok vezetnek szépen lassan a nagyobb tökéletességhez.

e) Az erdélyi könyvtárak kiegészítése¹³

A szerkesztő rögtön a következő számban kiegészíti az erdélyi könyvtárak bemutatását a brassói és nagyszebeni evangélikus iskola könyvtáraival. Mindkét iskolát a 15. században alapították. A cikk leírja, hogy a gyűjtemények leginkább régi és ritka könyveket tartalmaznak. A nagyszebeni evangélikus iskola könyvtárát „Kapellenbibliothek”-nek is hívták, mivel a kollégium kápolnájában kapott helyet. A 17. század során adományok és hagyatékok révén

¹³ Magyar Hírmondó 1781. február 24. 124.

gyarapodott, így hamar jelentős gyűjteménnyé vált. Leginkább teológiai és szászokról szóló írásokból állt a gyűjtemény. A 19. század végén egyesült a már korábban említett Brukenthal-könyvtárral. (Verók, 2008)

A brassói evangélikus iskolát a híres szász polihisztor, Johannes Honterus alapította. Az iskola és könyvtár mellett könyvnyomtató műhelyt is alapított, valamint a brassói papírmalom létrehozásából is kivette a részét. (Lux, 2005) A 16. század közepén 70 kódex és 530 nyomtatott könyv tartozott a kollégium gyűjteményébe. Az állomány főként adományok útján gyarapodott, sok humanista tudós viselte szíven az iskola sorsát. Így evangélikus teológiai művek mellett tudományos és filozófiai művek is helyet kaptak a könyvtár polcain. A gyűjtemény közösségi funkciót is betöltött. A 17. században hat katalógusát adták ki. A cikk is megemlékezik róla, hogy 1689-ben Brassóban tűzvész pusztított, amely a könyvtár állományának nagyobb részét is felemésztette. 1705-ben a könyvtár állománya mindössze 270 kötetből állt. Adományokból sikerült a 19. század végére 25 000 kötetesre duzzasztani az állományt. (Verók, 2003) A Hírmondó szerzője szerint, ha nincs a tűzvész, akkor a brassói könyvtár lehetett volna az ország legszebb könyvtára. A tűzvész idejét tévesen a 18. század elejére teszi.

f) Festetics Pál halála¹⁴

A pozsonyi Magyar Hírmondó gyakran közölt gyászjelentést magyarországi és erdélyi főurak, művészek, egyházi személyek halálakor. A Mária Terézia halálával kapcsolatos cikkek több számon keresztül folyamatosan jelentek meg. A főurak általában féloldalas bekezdést kaptak, amelyben haláluk dátumán kívül érdemeiket is felsorolták. Egy volt közülük a korábban említett Festetics Pál, akinek a fiát, Festetics Györgyöt ismerjük könyvtár- és iskolaalapítóként, a kor azonban már apja úri könyvtárát tartotta annyira jelentősnek, hogy a gyászjelentésében is megemlékezett róla.

A szerkesztő így ír Festetics Pál könyvtáráról: „*Mely helységben, élete napjaiban, egyéb jószágai felett, gyönyörű kertekkel, szép épületekkel, főképpen pedig egy jeles, sok válogatott s ritka könyvekkel teljes könyves tárházzal megékesített vala.*” (Magyar Hírmondó, 1782. p. 217.)

Festetics március 7-én hunyt el, a Hírmondó pedig már 10-én közölte halálhírét. Pozsonyban halt meg, testét halála után Ságra vitték, és ott temették el. Könyvtára fiára, Festetics Györgyre maradt, aki kibővítette, és megnyitotta az általa alapított mezőgazdasági főiskola, a Georgikon

¹⁴ Magyar Hírmondó 1782. március 10. 217.

polgárai számára. A Helikon műemlékkönyvtár ma is látogatható, sőt engedéllyel használható is a keszthelyi Festetics kastélyban. (Kurucz, 2013)

g) A Budai Oskola Mindenesség (Királyi Universitas) könyvtára elköltözik¹⁵

A korábban már említett Budai Királyi Universitast a szerkesztő itt Oskola Mindenesség néven említi. A „mindenesség” valószínűleg az universitas szó nyelvújítás-kori fordítása. 1783-ban II. József átszervezte a budai és pesti közintézmények elhelyezkedését. Ennek következtében a Budai Királyi Universitas három karát Pestre, a teológiai kart pedig Pozsonyba költöztette. A Pestre költöztetett három kar a jogi, a bölcsészettudományi és az orvosi karok voltak. Így a könyvtárnak sem volt sok értelme a budai oldalon maradni. Az orvosi, bölcsészettudományi és jogi könyvek Pestre kerültek, az ottani ferences kolostor volt épületébe, a teológiai kötetek pedig Pozsonyba. A teológiai kar nem sokáig maradt Pozsonyban, 1786-ban visszakerült Pestre. (Kelényi & Szögi, 2008)

h) A klastromok könyveinek elvétele¹⁶

A következő cikk szintén II. József egyik intézkedéséről, a szekularizációs rendelet egy pontjáról ad hírt. A király 1783-ban feloszlatta az összes olyan szerzetesrendet, amely nem végzett valamilyen fontos tevékenységet, például tanítást vagy orvoslást. (Velladics, 2000) Összeírásokat készítettek a klastromok vagyonáról, ebbe beletartozott a könyvek összeírása is. Ezek a listák a mai napig gazdag szakirodalomként szolgálnak a szerzetesrendek könyvtáiról. A hír tanúsága szerint az összes könyvet a Buda Könyves Tárházba kellett szállítani a bezáratott klastromokból. A könyveket ugyan elkezdték a Könyves Tárházba szállítani, közben azonban II. József a „nevezetes tollvonással” visszavonta az összes rendeletét, így a művelet félbemaradt. (Barta, 1978)

A könyvek egy része már a Tárházban volt, a másik fele viszont a klastromokban maradt. A szerzetesek személyes tárgyaiként nyilvántartott köteteket sem szállították el. A hír szerzője szerint a rendeletnek köszönhetően talán még egy olyan hatalmas könyvtárat is láthatunk, mint amely Hunyadi Mátyás könyvtára volt annak idején. Ez végül nem valósult meg, de az eredeti állapot visszaállítása sem volt lehetséges.

¹⁵ Magyar Hírmondó 1783. december 20. 800.

¹⁶ Magyar Hírmondó 1787. március 24. 191.

IV.2. Adományozások

a) Marotti József könyvadományozása¹⁷

A pozsonyi Magyar Hírmondó több könyvadományozásról is beszámolt, elsőként az első évfolyam 50. levelében. Báró Marotti József Marotti Miklós unokája volt, aki Olaszországból származott át Fiumébe. A nagypapa 1707-ben osztrák nemességet nyert. Marotti Miklós fia szintén József volt. Az ifjabbik József 1770-ben szerzett bárói rangot. Fiumében palotát építtetett és a kereskedelem fellendítésének terveit szövögette. (Fest, 1916) 1382 kötetes könyvtárát 1779-ben a Hírmondó szerint a Fiumei Közönséges Könyvtartó Háznak adományozta, amiért Mária Terézia jutalomban részesítette. Marotti József 1786-ban halt meg. (Fest, 1916)

b) A besztercebányai püspök szekrényeket adományoz¹⁸

A könyveken kívül eszközadományozásról is cikkezett a Hírmondó. A harmadik évfolyamban jelent meg egy hír, amely szerint a besztercebányai püspök, Berchtold Ferenc (Török, 2003) gróf könyvtartó szekrényeket adományozott a már korábban említett nagyszombati egyetemnek, és pénzt is adott a beszerelésükre.

c) Királyfai [Királyfiai] Jeszenák István könyvadományozása¹⁹

A másik említett könyvadományozó Királyfai Jeszenák István volt, aki halála után (valószínűleg végrendeletében) adományozta könyvtárát, könyvjárményét és természettudományos gyűjteményét a pozsonyi evangélikus iskolának. A Hírmondó szerkesztője így vezeti fel az adományozásról szóló részt:

„Nem lehet, hogy a tudományokat és az hazának azoknak terjedése által való boldogulását kedvelő jó hazafi ne örvendjen neki, amidőn a közhaszonra való könyvházaknak szaporodását hallja.” (Magyar Hírmondó, 1782. pp. 578-579.)

A gyűjtemény a cikk születésekor már átadásra is került. Neve helytelenül Királyfai helyett Királyfainak van írva. A Jeszenák család Pozsony vármegyéből származott, Jeszenák Pál szerzett a családnak vagyont és nevet. Fia, István volt a cikkben említett könyvadományozó. Életéről nem sokat tudunk, egyes források szerint 1784-ben halt meg, ez azonban nem

¹⁷ Magyar Hírmondó 1780. június 21. 405.

¹⁸ Magyar Hírmondó 1782. május 15. 297-298.

¹⁹ Magyar Hírmondó 1782. szeptember 21. 578-579.

lehetséges, ha a halálát már 1782-ben megírta a Hírmondó. Feleségéről és gyermekeiről nem tudunk, de unokaöccse révén távoli rokona volt az utazó Teleki Sámuelnek. (Nagy, 1858)

IV.3. Tudós társaságokkal kapcsolatos hírek

a) Lisszaboni tudós társaság²⁰

A Hírmondó az első évfolyamban hírt adott a lisszaboni tudós társaság megalakulásáról. Azt is leírta, hogy a társaságnak hamarosan könyvtára és tudományos gyűjteménye is lesz. A szerkesztő leírja, hogy már csaknem minden országnak van tudós társasága, de a magyar társaság terveiből nem lett semmi. A lisszaboni akadémiát 1779-ben I. Mária portugál királynő alapította. Első ülését 1780-ban tartotta. Alapítói a felvilágosodás szellemében, a köz javára állították fel az akadémiát. Céljuk az oktatás segítése és a tudományok és művészetek tökéletesítése volt. (Academy of Sciences in Lisbon, é.n.)

b) Gróf Batthyány Ignác tudós társaságának tervei és gyulafehérvári könyvtáralapítása²¹

Az egyik legmagasztosabb hangnemű cikk a Magyar Hírmondóban egyértelműen az az írás, ahol a szerkesztő beszámol Gróf Batthyány Ignác tudós társaságának terveiről és könyvtáralapításáról. A grófot „nemzetünk hajnalsíllagának” nevezi, és mindenféle istenségek nevével illeti. Úgy gondolja, hogy ez a társaság fogja feléleszteni az országot, és a haladás útjára állítani. Leírja a társaság működésének rendjét is.²²

Batthyány Ignác katolikus főpap és könyvtáralapító volt. Teológiai tanulmányai után Grazba, majd Rómába ment, ahová kutatási célokkal érkezett. 1766-ban tért vissza Rómából 5000 kötetes könyvgyűjteménnyel, amelyekben kéziratok is voltak. Később a nagy könyvgyűjtőtől, Dobai Székely Sámuelről és a lőcsei könyvtárból is vásárolt köteteket. 1780-ban lett erdélyi püspök, ahová könyvtárát is vitte magával. Főként régi, középkori, díszes kötésű könyveket gyűjtött. 1782-ben megvette Christoph Migazzi 8000 kötetes gyűjteményét, mellyel Batthyány könyvtára közel 16 000 kötetesre duzzadt. (Jakó, 1997)

1792-ben a gyulafehérvári várban helyezte el könyvtárát, ezzel megalapítva a Batthyáneumot, melyben egyéb természettudományos gyűjtemények is helyet kaptak. Itt 1794-ben csillagvizsgálót is építtetett, amelyet maga is használt. A Batthyáneum ma is működik, számos éreket, köztük a harmadik legrégebbi magyar nyelvemlékünket tartalmazó *Gyulafehérvári Kódexet* is őrzi. (Jakó, 1997)

²⁰ Magyar Hírmondó 1780. március 29. 207-208.

²¹ Magyar Hírmondó 1785. október 8. 629-633.

²² Magyar Hírmondó 1785. október 8. 629-633.

Tudós társaságának nagyszabású tervei akadályokba ütköztek, hiszen a társaság nyelvétül a latint választotta, miközben a korban már inkább a magyar társaságokra volt igény. Batthyány Társaságának működésére semmilyen kézzel fogható bizonyíték nem maradt fenn. Ekkor már több magyar városban működött tudós társaság magyar nyelven, így a latin nyelvű társaságra nem volt igény. (Jakó, 1997)

3. kép: A Batthyáneum épülete Gyulafehérváron.

Forrás: <https://www.magyarkurir.hu/hirek/surgos-felujitasra-szorul-batthyany-ignac-puspok-gyulafehevari-csillagvizsgaloja>

c) A svéd akadémia megalapítása²³

A Hírmondó cikket közölt a svéd akadémia megalapításáról is. A cikkben a szerkesztő leírja az akadémia működésének módját, majd áttér a fontosabb kérdésre, a magyar akadémia ügyére. „*Vajha az egek arra bírnák a mi javunkat annyira munkálkodó felséges uralkodónknak szívét, hogy a mi édes magyar nyelvünkkel ugyanazont cselekedni kegyelmesen méltóztatna!!!*” – írja a szerkesztő. (Magyar Hírmondó, 1786. p. 435) A Svéd Királyi Akadémiát 1786-ban alapította III. Gusztáv király. Célja a svéd nyelv és irodalom promotálása volt. (Svenska Akademien, é.n.) A magyar akadémiára még 1825-ig várni kellett, akkor jött létre a Magyar Tudós Társaság, amely a mai napig működik Magyar Tudományos Akadémiaként. (Szegedy-Maszák, 2006)

²³ Magyar Hírmondó 1786. május 17. 435.

d) A Kassai Magyar Társaság megalakulása²⁴

A Hírmondó egyik utolsó cikkében a Kassai Magyar Társaság megalakulását adta hírül. Ekkor már sok városban működött magyar társaság, például Aranka György Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társasága. (Déröldy, 2003) A Kassai Magyar Társaság fő tevékenysége a *Magyar Museum* című irodalmi folyóirat kiadása volt. A társaság 1788-ban kezdte meg működését, tagjai Baróti Szabó Dávid, Batsányi János és a nagy nyelvművelő, Kazinczy Ferenc voltak. A Magyar Museum első száma 1788 őszén jelent meg, azzal együtt összesen nyolc füzet látott napvilágot 1792-ig. A szerkesztők között nem volt jó a kapcsolat, de még így is a felvilágosodás-kori irodalmi élet egyik első szervezői voltak. (Déröldy, 2003)

A cikk végén a szerző megemlíti az első magyar nyelvű regényt, Dugonics András Etelkáját, mint a nyelvművelés fontos állomását. Dugonics korábban is szerepelt a Hírmondóban, mint matematikai könyvek írója és a matematikai nyelv reformálója. Az Etelka 1788-ban jelent meg, lényegében a honfoglaló magyarok történetét meséli el. (Szegedy-Maszácz, 2006)

IV.4. Külföldi hírek

a) Litvániában megjelenik a kötelezpéldány²⁵

A Hírmondó 1780 decemberében arról adott hírt, hogy Litvániában minden nyomtatott könyvből egy példányt be kell szolgáltatni az ország könyvesházának szaporodása érdekében. Ez lényegében a ma bevett gyakorlatnak számító kötelezpéldány elődje. Magyarországon a Budai Királyi Universitas Könyvtára már 1780-ban, a hír születésének évében kötelezpéldány-jogot szerzett, de ez nem volt kötelező, így a nyomdák nem tartották be.

b) Trattner könyves kabinetje profilt vált Bécsben²⁶

A Trattner család Magyarországon is működött nyomdászként, Bécsben pedig könyves kabineteket is működtettek. (V. Ecsedy, 2019) Az egyik ilyen kabinetről ad hírt a Hírmondó szerkesztője 1787-ben. A hír szerint a könyves kabinet borházza alakult, mert, ahogyan a szerző írja, „*Még most is nagyobb hát a torok, mint a tudományok szomjúsága!*” (Magyar Hírmondó, 1787. p. 400.)

IV.5. Kapcsolódó hírek, egyéb érdekességek

a) Könyvnyomtató műhelyek hajókon²⁷

²⁴ Magyar Hírmondó 1788. szeptember 24. 652.

²⁵ Magyar Hírmondó 1780. december 2. 784-785.

²⁶ Magyar Hírmondó 1787. június 23. 400.

²⁷ Magyar Hírmondó 1780. április 26. 272.

1780-ban a Hírmondó hírt adott arról, hogy már vannak olyan hajók, amiken könyvet nyomtatnak, vagyis csak egy, a Duc de Bourgogne. A Duc the Bourgogne (magyarul Burgundia hercege) egy hadihajó volt, amely 1751-ben készült el. (Demerliac, 2004) A cikk szerint sok országban még a szárazföldi nyomdákban is alig van mit nyomtatni, így kétséges a vízi nyomda hasznossága. Az úszó nyomda létezéséről semmilyen szakirodalmi forrást nem találtam, sem angol, sem francia nyelven, így elképzelhető, hogy ez egy téves hír, vagy csupán egy legenda volt. A hajó biztosan létezett, és részt vett az amerikai függetlenségi háborúban, amelyről gyakran cikkezett a Hírmondó.

b) Mária Terézia látogatása Budán az Universitas alapítása alkalmából, régi könyvekről szóló könyvet kap ajándékba²⁸

Mária Terézia császárnő a Budai Universitas felszentelése alkalmából Budára érkezett, és különböző rendezvényeken, találkozókra vett részt. Látogatásáról hosszú és részletes cikket közölt a Hírmondó. Ebben a cikkben leírja a szerző, hogy a császárnő egy könyvet kapott ajándékba, még hozzá Pray György régi és ritka könyvekről szóló jegyzékét. A könyv valószínűleg az 1780-ban megjelent *Index rariorum librorum Bibliothecae Universitatis regiae Budensis I.* (A Budai Királyi Egyetemi Könyvtár ritka könyveinek jegyzéke I. – saját fordítás) címűt. (Kenyeres, 1982)

Pray György jezsuita történész, író és könyvtáros 1777-től Budai Királyi Universitas másodkönyvtárosa volt, Mária Terézia Magyarország történetírójává is kinevezte. Az egyetemen is oktatott oklevéltant és pecséttant. 1784 és 1790 között az egyetemi könyvtár főigazgatója volt. Nevéhez fűződik a híres Pray-kódex, amely nyelvemlékünket, a Halotti beszédet tartalmazza. (Kenyeres, 1982)

c) Molnár János Magyar Könyvháza²⁹

A következő cikk címét látva azt hittem, hogy egy olyan könyvtárról fogok hallani, amelyet eddig nem ismertem, de Molnár János Magyar Könyvháza nem egy valódi könyvtár, hanem egy időszakos kiadvány volt. A kiadványban Molnár János apát az általa olvasott könyvekről közölt listát és rövid leírást. Rendszeresen, saját pénzén jelentetett meg összesen 22 kötetet. A Seidler-féle bibliográfiában megjelenik, de periodika volta vitatott. Sokan az első magyar nyelvű referáló lapként tartják számon. (Seidler & Seidler, 1988) A számokban tudományos és szépirodalmi írásokat is bemutatott. Egy idő után a mű inkább lexikonra

²⁸ Magyar Hírmondó 1780. július 8. 443-450.

²⁹ Magyar Hírmondó 1782. június 26. 388-389.

hasonlított, amelyben Molnár a szerzőkről is részletes életrajzi cikkeket közölt. Külföldi és magyar kiadványokról készült recenziók egyaránt megjelentek benne. (Bretz, 2007) A Hírmondó szerkesztője üdvözölte a kezdeményezést, és fontosnak találta Molnár munkáját.

d) Egy debreceni úr könyvtárának felszámolása³⁰

1785 szeptemberében a Hírmondó hírt adott egy debreceni könyvtár kótyavetyére, azaz árverésre bocsájtásáról. A könyvtár egy nemrég elhunyt debreceni úré, akit nem nevez meg a szerkesztő, de leírja, hogy egyházi és világi emberek is találhatnak a gyűjteményben régi és ritka könyveket megvételre. (Magyar Hírmondó, 1785)

e) Beservitzi Gábor halála³¹

Legutolsó bemutatott cikkem egy olyan hír, amelynek igazságtartalmát mai szemmel megkérdőjelezhetőnek tarthatjuk. A cikk szerint 1787. szeptember 17-én meghalt Sáros vármegyében, Beservitze (mai nevén Berzevice) mezővásrosában egy Gábor nevű úr, aki 112 éves volt. A 17. században még ritka volt a pontos anyakönyvvezetés, így történhetett az meg, hogy a pozsonyi Hírmondó számos alkalommal adott hírt 110-130 éves emberek haláláról. Valószínűleg ezek az emberek sokkal fiatalabbak voltak, hiszen ma is nagyon ritka az, ha valaki megéri a 100 éves kort.

Az említett település jelenleg Szlovákia területén található. A terület a bárói rangú Berzeviczy-család ősi birtoka. A család jelentős nemesi család volt, akik már a 13. század elején is a területen éltek. (Nagy, 1858) A Hírmondó nem nevezi meg az elhunyt férfi rangját, így feltételezhető, hogy ő nem a nemesi család sarja volt, valamint a család történetében sem találtam Gábor nevű utódot. A hír szerint Gábor hihetetlen elmével volt megáldva, fiatalkorának minden eseményét gond nélkül fel tudta idézni, és könyvtárat állított fel Bibliákból és kalendáriumokból, amiken kívül mást soha nem olvasott. Halála előtt minden éjjel éjfélkor imádkozott egy órát.

³⁰ Magyar Hírmondó 1785. szeptember 21. 594.

³¹ Magyar Hírmondó 1787. október 20. 689-690.

V. Összegzés

Összegzésként elmondhatom, hogy dolgozatomban betekintést nyújt a kor könyvtárainak recepciójába és a könyvkultúra fontos mozzanatait is bemutatja egy korabeli újság szemüvegén keresztül. Célom az volt, hogy egy magyarázatokkal kiegészített cikkgyűjteményt készítssek a pozsonyi Magyar Hírmondó könyvtárakkal kapcsolatos híreiből, amelyet teljesíteni is tudtam. Adatgyűjtésem nem tökéletes, vannak hiányosságai, amelyek alaposabb szakirodalmi utánajárással pótolhatóak.

Adatgyűjtésem során nehézséget jelentett a forrás nyelvezete, amit meg kellett szoknom ahhoz, hogy értelmezni tudjam a szöveget, valamint a szakirodalmak eltérő mennyisége és minősége. Egyes témákhoz bőséges szakirodalom állt rendelkezésemre, más címszavakhoz pedig nehezemre esett hiteles irodalmat találnom. Úgy érzem, hogy a témában még sok kiaknázatlan lehetőség van, így érdemes kiegészíteni az adatgyűjtést.

Az adatgyűjtés kiegészítéséhez két lehetőséget szeretnék felvázolni. Az egyik a más lapok könyvtárakról szóló cikkeivel való összehasonlítás. Ez az összehasonlítás lehet horizontális, tehát olyan újságok cikkeivel történő összevetés, amelyek egyszerre működtek a Magyar Hírmondóval. A magyar nyelvű újságok közül a Magyar Kurir és a Hadi és Más Nevezetes Történetek (később bécsi Magyar Hírmondó) lehet alkalmas erre. A másik lehetőség a longitudinális összehasonlítás, azaz a pozsonyi Magyar Hírmondó után megjelenő újságok cikkeivel való összevetés. A folytatás másik opciója a pozsonyi Magyar Hírmondó híreinek más téma szerinti összegyűjtése. Könyvtárszakos hallgatóként és irodalomkedvelőként különösen érdekesnek találtam a Hírmondóban megjelenő könyvkritikákat, így úgy gondolom, hogy azokkal is érdemes lenne foglalkozni.

Dolgozatomban végén szeretném megköszönni témavezetőm, Dr. Zvara Edina segítségét, aki folyamatos segítséget nyújtott mind szakirodalmi, mint módszertani téren. Szakirodalmi ajánlásainak köszönhetően dolgozatomban színvonalassá és érdekessé tudtam tenni. Ezen kívül szeretném megköszönni Virág Nándor elméleti nyelvésznek, a Szeged Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola hallgatójának az adatgyűjtés előkészítéséhez nyújtott technikai segítségét.

VI. Nyilatkozat

Mint a dolgozat készítője, Szabó Adrienne, nyilatkozom, hogy dolgozatom elkészítéséhez nem használtam fel semmilyen mesterséges intelligenciát (AI) alkalmazó programot. A dolgozat teljes egészében a saját szellemi termékem.

VII. Irodalom

Forrás

Magyar Hírmondó 1780-1788. Megjelent Pozsonyban, Patzkó Ferenc Ágoston nyomdájában.

Irodalomjegyzék

Academy of Sciences in Lisbon. (é.n.). *History of the Academy*. <https://www.acad-ciencias.pt/eng/academia/historia-da-academia/>. (2024. 04. 23.)

Barta, J. (1978). *A Nevezetes tollvonás: II. József visszavonja rendeleteit*. Sorsdöntő történelmi napok 4. Akadémiai Kiadó.

Berecz, Á. (2009). Ráday (I.) Gedeon. In Kőszeghy (Ed.), *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* 9. (p. 340). Balassi Kiadó

Bretz, A. (2006). Koppi Károly. In Kőszeghy (Ed.), *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* 6. (p. 51). Balassi Kiadó.

Bretz, A. (2007). Magyar Könyvház. In Kőszeghy (Ed.), *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* 7. (p. 169). Balassi Kiadó.

Deák, E. & Zvara E. (2012). Tudós társaságok. In *Levélben értesítsen engem! Kortársak Széchényi Ferenc könyvtáralapításáról*. (pp. 20-23). Kossuth Kiadó, Országos Széchényi Könyvtár.

Deé Nagy, A. (2011) Teleki Sámuel. In Kőszeghy (Ed.), *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, 11. (p. 414). Balassi Kiadó.

Demerliac, A. (1996). *La marine de Louis XVI: nomenclature des navires français de 1774 à 1792*. Omega.

Dérföldy, V. (2003). Aranka György. In Kőszeghy (Ed.), *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* 1. (p. 127). Balassi Kiadó

Kosáry, D. (1996). *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Akadémiai Kiadó.

Farkas, G. (2004). Egyetemi könyvtár. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, 2. (p. 290). Balassi Kiadó

Fest, A. (1916). Fiume Magyarországhoz való kapcsolásának előzményeiről és hatásairól. *Századok*, 1916, 239-266.

Goriupp, A. (1925). Az első magyar újság előfizetői. *Magyar Bibliophil Szemle*, 2/1. 98.

- Jakó, Zs. (1997) „Batthyány Ignác, a tudós és a tudományszervező”. In *Társadalom, egyház, művelődés: tanulmányok Erdély történelméhez*. (pp. 359-382). Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség.
- Kelényi, Gy. & Szögi L. (2008) A nagyszombati jezsuita egyetem. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* 8. (p. 107). Balassi Kiadó.
- Kenyeres, Á. (Ed). (1967). Barczafalvi Szabó Dávid. In *Magyar Életrajzi Lexikon* 1. (p. 114). Akadémiai Kiadó.
- Kenyeres, Á. (Ed). (1982). Mátyus Péter. In *Magyar Életrajzi Lexikon* 2. (p. 169). Akadémiai Kiadó.
- Kenyeres, Á. (Ed). (1982). Pray György. In *Magyar Életrajzi Lexikon* 2. (p. 440). Akadémiai Kiadó.
- Kenyeres, Á. (Ed). (1982). Rát Mátyás. In *Magyar Életrajzi Lexikon* 2. (pp. 483-484). Akadémiai Kiadó.
- Kenyeres, Á. (Ed). (1982). Révai Miklós. In *Magyar Életrajzi Lexikon* 2. (pp. 510-511). Akadémiai Kiadó
- Kenyeres, Á. (Ed). (1982). Szacsvay Sándor. In *Magyar Életrajzi Lexikon* 2. (pp. 716-717). Akadémiai Kiadó.
- Kókay, Gy. (2005). A magyar nyelvű sajtó megszületése és kibontakozása a felvilágosodás jegyében, 1780-1793. In *A magyar sajtó története I. A kezdetektől a fordulat évéig*. (pp. 27-53). Ráció Kiadó.
- Kókay, Gy. (2005). A magyar sajtó története a kezdetektől 1849-ig. In *A magyar sajtó története*. (pp. 7-104). Magyar Újságírók Országos Szövetsége: Bálint György Újságíróiskola.
- Kókay, Gy. (2005). A magyarországi sajtó kezdetei, 1705-1780. In *A magyar sajtó története I. A kezdetektől a fordulat évéig*. (pp. 18-26). Ráció Kiadó.
- Kókay, Gy. (2005). Az európai hírlap- és folyóirat-irodalom kezdetei. In *A magyar sajtó története I. A kezdetektől a fordulat évéig*. (pp. 13-17). Ráció Kiadó.
- Kókay, Gy. (2005). Irodalmi megújulás és anyanyelvi mozgalom. In *Könyv, sajtó és irodalom a felvilágosodás korában*. (pp. 9-81). Akadémiai Kiadó, 1983.
- Kókay, Gy. (Ed.). (2005). *Magyar Hírmondó: Az első magyar nyelvű újság*. Gondolat Kiadó.

- Kőszeghy, P. (2003) Brukenthal Sámuel. In *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* 1. (p. 452). Balassi Kiadó.
- Kurucz, Gy. (2013). Hagyomány és önállóság kötelékeiben. In *Keszthely grófja: Festetics György*. (pp. 63-136). Corvina.
- Künstlerné Virág, É. (2004) Esterházy (I.) Miklós. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* 2. (p. 409). Balassi Kiadó
- Lakatos, A. (2009) Patachich Ádám. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* 9. (p. 69). Balassi Kiadó.
- Lakatos, B. (2006) Klimó György. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* 6. (p. 460). Balassi Kiadó.
- Lengyel, R. (2019) The Newspaper as a Medium for Developing National Language, Literature, and Science. In *Media and Literature in Multilingual Hungary, 1770-1820*, (pp. 87-100). Reciti.
- Lux, E. (2005). Johann Honter. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* 3. (p. 167). Balassi Kiadó.
- Madas, E. & Mikó, Á. & Vizkelety, A. (2004). Corvina könyvtár. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* 2. (p. 73). Balassi Kiadó.
- Magyar, Á. (2004). Cornides Dániel. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* 2. (p. 71). Balassi Kiadó.
- Monok, I. (2003). Brukenthal Gyűjtemény. In *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* 1. (p. 453). Balassi Kiadó.
- Monok, I. (2003). Esterházy-könyvtárak. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* 2. (p. 427). Balassi Kiadó.
- Monok, I. (2003). Teleki-könyvtárak. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* 11.(p. 416). Balassi Kiadó.
- Monok, I. (2003). Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára (Debrecen). In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* 11. (p. 59). Balassi Kiadó.
- Monok, I. & Varga, A. (2009) Ráday-könyvtárak. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* 9. (p. 345). Balassi Kiadó.
- Nagy, I. (1858). *Magyarország családai*. Ráth Mór.

- Németh S., Katalin. „Árva Bethlen Kata”. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, 1.:336. Budapest: Balassi, 2003.
- . „Teleki József”. In *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, 11.:410. Budapest: Balassi, 2011.
- Petróczi, Éva. „Lorántffy Zsuzsanna”. In *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, 7.:59. Budapest: Balassi, 2007.
- Poór, János, és Romsics Ignác. *Magyarország története. 12: Megbékélés és újjáépítés 1711 - 1790*. Magyarország története, 12. Budapest: Kossuth, 2009.
- Süld, Erzsébet. „Rát Mátyás”. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, 9.:382. Budapest: Balassi, 2009.
- . „Szabó Márton”. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, 10.:433. Budapest: Balassi, 2010.
- . „Szacs vay Sándor”. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, 10.:434. Budapest: Balassi, 2010.
- . „Ungi Pál”. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, 12.:213. Budapest: Balassi, 2011.
- Svenska Akademien. „About the Swedish Academy”, é. n.
<https://www.svenskaakademien.se/en/the-academy>.
- Szegedy-Maszák, Mihály. „A polgári társadalom korának művelődése I.” In *Magyar művelődéstörténet*, szerk. Kósa László, 419-490. Budapest: Osiris, 2006.
- Szelestei N., László. „Bél Mátyás”. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, 1.:327. Budapest: Balassi, 2003.
- Szögi, László. „A kolozsvári jezsuita egyetem”. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, 6.:12. Budapest: Balassi, 2006.
- Tóth, András. „A felvilágosodás kora”. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar könyvtártörténet*, 133-143. Budapest: Gondolat, 1987.
- Török, József. „Besztercebányai püspökség”. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, 1.:356. Budapest: Balassi, 2003.
- V. Ecsedy, Judit. „A Trattnerék Magyarországon”. *Magyar Könyvszemle* 135, sz. 2 (2019. december 19.)

———. „Egyetemi nyomda”. In *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, 2.:2. Budapest: Balassi, 2004.

Velladics, Márta. „Szerzetesrendi abolíció Magyarországon, 1782-1790”. *Levéltári Közlemények*, sz. 71 (1-2) (2000): 33–52.

Verók, Attila. „A brassói evangélikus kollégium könyvtára”. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, 1.:443. Budapest: Balassi, 2003.

———. „A kolozsvári református kollégium könyvtára”. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, 6.:13. Budapest: Balassi, 2006.

———. „A marosvásárhelyi református kollégium könyvtára”. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, 7.:299. Budapest: Balassi, 2007.

———. „A nagyenyedi református kollégium könyvtára”. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, 8.:94. Budapest: Balassi, 2008.

———. „A nagyszebeni evangélikus kollégium könyvtára”. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, 8.:101. Budapest: Balassi, 2008.

———. „A sárospataki református kollégium könyvtára”. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, 10.:229. Budapest: Balassi, 2010.

———. „A székelyudvarhelyi református kollégium könyvtára”. In Kőszeghy (Ed.) *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, 11.:37. Budapest: Balassi, 2011.